

Prostitucija : nepoželjna tema, kažnjiva radnja i stalna pojava

---

Kanduč, Zoran; Grozdanić, Velinka

Source / Izvornik: **Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, 1998, 19, 25 - 47**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:118:882545>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-06**

PRAVI

Pravni fakultet Faculty of Law

Sveučilište u Rijeci
University of Rijeka

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Law](#)
[- Repository University of Rijeka, Faculty of Law](#)

uniri DIGITALNA
KNJIŽNICA

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

UDK: 34 + 3

ISSN 1330-349X

ZBORNİK
PRAVNOG
FAKULTETA
SVEUČILIŠTA
U RIJECI

VOLUMEN 19

BROJ 1

Zb. Prav. fak. Sveuč. Rij. (1991) v. 19,
Br. 1, str. X+1-350, Rijeka, 1998.

ZBORNİK PRAVNOG FAKULTETA SVEUČILIŠTA U RIJECI
COLLECTED PAPERS OF THE LAW FACULTY OF THE UNIVERSITY OF RIJEKA
RECUEIL DES TRAVAUX DE LA FACULTÉ DE DROIT DE L'UNIVERSITÉ DE RIJEKA
RACOLTA DI SCRITTI DELLA FACOLTÀ DI GIURISPRUDENZA DELL'UNIVERSITÀ DI RIJEKA
GESAMMELTE SCHRIFTEN DER RECHTSWISSENSCHAFTLICHEN FAKULTÄT DER UNIVERSITÄT
IN RIJEKA

Nakladnik/Publisher: Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, Hahlić 6, Rijeka

Glavna urednica/Editor-in-Chief: doc.dr.sc. Velinka Grozdanić

Uredništvo/Editorial Board: prof.dr.sc. Mladen Montana, prof.dr.sc. Petar Simonetti, prof.dr.sc. Dragutin Ledić, prof.dr.sc. Berislav Pavišić, doc.dr.sc. Velinka Grozdanić, doc.dr.sc. Robert Blažević, Sandra Laleta (svi iz Rijeke)

Izvršna urednica/Executive Editor: Sandra Laleta

Međunarodni savjetodavni odbor/International Advisory Board: akademik dr.h.c. Lujo Margetić (Rijeka/HR), prof.dr.sc. Ljubo Bavcon (Ljubljana/SLO), prof.dr.sc. Gaetano Insolera (Macerata/I), prof.dr.sc.dr.h.c. Marcus Lutter (Bonn/D), prof.dr.sc. R. Eugene Harper (Charleston/USA), prof.dr.sc. Šime Ivanjko (Maribor/SLO), prof.dr.sc. Giorgio Spangher (Trieste/I)

Lektorica/Lector: Dušanka Starčević, prof.

Prijevod/Translations: doc.dr.sc. Ute Karlavaris Bremer (za njemački) / dr.sc. Anamari Petranović (za engleski)

Adresa uredništva/Address of the Editorial Board: Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, Hahlić 6, Rijeka, Hrvatska, tel./fax: (051) 675-121, fax. 675-113

e-mail: zbornik@law.pravri.hr

www: <http://law.pravri.hr>

Časopis izlazi dvaput godišnje

Naklada: 500 primjeraka

Kompjuterska priprema/Layout: Grafika Žagar - Rijeka

Tisak/Print: Graftrade Žagar - Opatija

Članci objavljeni u časopisu referiraju se za *Index to Foreign Legal Periodicals*, Berkeley, California, USA, *Current Legal Theory*, Tilburg, Netherlands i *Recht in Ost und West*, Berlin, Deutschland.

Časopis je objavljen uz financijsku potporu Ministarstva znanosti i tehnologije Republike Hrvatske.

ISSN 1330-349X

ZBORNİK

PRAVNOG FAKULTETA SVEUČILIŠTA U RIJECI

VOLUMEN 19

BROJ 1

RIJEKA, 1998.

SADRŽAJ

I. Članci:

<i>Halid Konjhodžić,</i> Hrvatski ček i njegove osobitosti (izvorni znanstveni članak)	1
<i>Ljiljana Mikšaj-Todorović, Mladen Singer,</i> Obavijesti o prethodnim intervencijama društvenih institucija prema malodobnim počiniteljima kaznenih djela i/ili njihovim obiteljima kao kriterij izricanja odgojnih mjera (izvorni znanstveni članak)	11
<i>Zoran Kanduč, Velinka Grozdanić,</i> Prostitucija - nepoželjna tema, kažnjiva radnja i stalna pojava (izvorni znanstveni članak)	25
<i>Miomir Matulović,</i> Multikulturalizam i njegovo priznavanje (izvorni znanstveni članak)	49
<i>Zdravka Poldrugač, Irena Cajner Mraović,</i> Obiteljske prilike maloljetnih kriminalnih povratnika u Županiji istarskoj (izvorni znanstveni članak)	73
<i>Damir Aviani,</i> Pučki pravobranitelj Republike Hrvatske - hrvatski parlamentarni ombudsman (izvorni znanstveni članak)	85
<i>Elvio Baccarini,</i> Pobačaj: pomažu li moralne intuicije? (izvorni znanstveni članak)	115
<i>Antun Jurman,</i> Jamstveni kapital banaka (prethodno priopćenje)	133
<i>Berislav Pavišić,</i> Il problema della coerenza dei sistemi delle sanzioni penali (izlaganje sa znanstvenog skupa)	147
<i>Bernd Schulte,</i> Soziale Sicherheit als Element der sozialen Marktwirtschaft, des Sozialstaats und einer künftigen Europäischen Sozialunion (izlaganje sa znanstvenog skupa)	153
<i>Ivo Grabovac,</i> Značenje potvrđivanja Protokola iz 1992. g. o izmjeni Međunarodne konvencije o građanskoj odgovornosti za štetu zbog onečišćenja mora uljem (naftom) (pregledni članak)	165
<i>Nenad Hlača,</i> Pravno uređenje braka u Republici Italiji (pregledni članak)	175

<i>Maja Vehovec, Marija Kaštelan Mrak,</i> Small and Medium Size Enterprise Development in the Transitional Economy of Croatia (pregledni članak)	195
<i>Dan M. Scheuermann,</i> Intentional Infliction of Emotional Distress in the Workplace (pregledni članak)	213
<i>Marinko Đ. Učur,</i> Suodlučivanje (participacija u odlučivanju) radnika (stručni članak)	221
<i>Edita Čulinović-Herc,</i> Real Securities in Movables - European Unification Prospects and Transition Countries (stručni članak)	247
<i>Ivica Kinder,</i> Institucionalna struktura i pravni položaj Sjevernoatlantske organizacije (stručni članak)	257
II. Rasprave, predavanja i osvrti:	
<i>Nikola Visković,</i> Problemi definiranja prava	287
<i>Mirko Bađim,</i> Model tjelesne i zdravstvene kulture primijenjen na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Rijeci	299
III. Prikazi:	
<i>Vladimir Đ. Degan,</i> Sources of International Law (Vesna Crnić-Grotić)	317
<i>Vinko Hlača i Gordan Stanković,</i> Pravo zaštite morskog okoliša (Sandra Debeljak Rukavina)	319
<i>Ivan Primorac,</i> Kazna, pravda i opće dobro (Miomir Matulović)	324
<i>Marinko Đ. Učur,</i> Pomorsko radno pravo (Vesna Tomljenović)	327
<i>Mihajlo Vuković i Đuro Vuković,</i> Znanost o izradi pravnih propisa - Nomotehnika (Marinko Đ. Učur)	329
IV. Fakultetska kronika	333

TABLE OF CONTENTS

I. Articles:

<i>Halid Konjhodžić,</i> The Croatian Check and Its Characteristics (original scientific paper)	1
<i>Ljiljana Mikšaj-Todorović, Mladen Singer,</i> Previous Interventions of Social Welfare Institutions Toward Juvenile Delinquents and/or Their Families as a Criterion for Juvenile Sentence (original scientific paper)	11
<i>Zoran Kanduč, Velinka Grozdanić,</i> Prostitution - Unfavoured Topic, Criminal Act, Permanent Case (original scientific paper)	25
<i>Miomir Matulović,</i> Multiculturalism & Its Recognition (original scientific paper)	49
<i>Zdravka Poldružić, Irena Cajner Mraović,</i> Family Environment of Recidivists - Juvenile Delinquents in the County of Istria (original scientific paper)	73
<i>Damir Aviani,</i> Citizen's Defender in the Republic of Croatia - Croatian Parliamentary Ombudsman (original scientific paper)	85
<i>Elvio Baccarini,</i> Abortion: Any Help in Moral Intuitions? (original scientific paper)	115
<i>Antun Jurman,</i> Bank Security Capital (preliminary communication)	133
<i>Berislav Pavišić,</i> Coherence Problem in the System of Criminal Sanctions (conference paper)	147
<i>Bernd Schulte,</i> Social Security as an Element of Social Market Economy, Welfare State and Future European Social Union (conference paper)	153
<i>Ivo Grabovac,</i> Protocol of 1992 to Amend the International Convention on Civil Liability for Oil Pollution Damage (1969) - Significance of Ratification (review)	165
<i>Nenad Hlača,</i> Marriage Legal Regulation in the Republic of Italy (review)	175

PROSTITUCIJA*
(nepoželjna tema, kažnjiva radnja i stalna pojava)

Dr. sc. Zoran Kanduč, docent
Institut za kriminologiju, Ljubljana
Dr. sc. Velinka Grozdanić, docent
Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci

UDK: 343.545
316.624-055.2
Ur.: 24. studenoga 1997.
Pr.: 22. siječnja 1998.
Izvorni znanstveni članak

U tekstu su naznačene poteškoće pri određivanju prostitucije. Kritički su razmotrena pojedinačna logično-značenjska polazišta, izvori pojma "prostitucija". Prikazana su i komentirana najčešća vrijednosna stajališta o prostituciji i prostitutkama. Osobita je pozornost posvećena motivacijskoj osnovi prostituiranja. S tim u vezi raščlanjeni su ekonomski, psihološki i situacijski čimbenici prostitucije. Opisani su mogući oblici društvenoga nadziranja prostitucije. Osobito su pak naglašene zamisli o dekriminalizaciji prostitucije. U zaključnome su dijelu objašnjene pojedine simbolično-imaginarnе reperkusije prevladavajućega poimanja prostitucije i prostitutki. Predložen je pojmovni i vrijednosni okvir za razumijevanje spomenute pojave i njezinih protagonista. U tekstu su navedeni i komentirani i empirijski podaci, iz kojih možemo bar ugrubo razabrati pojavne značajke prostitucije u slovenskome i hrvatskome društvu.

Ključne riječi: *prostitucija, motivi, razlozi i uzroci prostituiranja, oblici društvenoga nadziranja prostitucije.*

Uvod

O prostituciji se u javnosti rijetko govori. Točnije, u svijest javnosti ova pojava obično ulazi onda kada se u visokonakladnim glasilima objavi vijest o otkriću kojega "salona za masažu", "eros-centra" i sl. Reakcije su u takvim slučajevima različite (ali i očekivane): zgražanje, žaljenje, zavist, suosjećanje, podsmjeh ili pak negodovanje što se policija bavi s tako banalnim (i nimalo štetnim) stvarima. Rjeđe

---

* Rad je napisan u okviru hrvatsko-slovenskog projekta: "Položaj žena u razdoblju tranzicije - multidisciplinarnе perspektive."

se može naići na poneko više ili manje usamljeno razmišljanje o uzrocima prostitucije ili pak na prijedlog za njezinu legalizaciju. To je ujedno i sve. U svakom slučaju malo za nadasve zanimljivu pojavu u kojoj se sažima klupko složenih pitanja.

Virtualna nevidljivost prostitucije i u Sloveniji i u Hrvatskoj u mnogo čemu umanjuje njezinu društvenu problematičnost. Isto tako i statistički podaci o kriminalitetu ukazuju na marginalnost ove pojave. Tako je u Sloveniji 1996. g. zabilježeno 29 kažnjivih djela posredovanja u prostituciji (čl.186. KZRS), godinu dana prije 25. Od toga je bilo 18 kažnjivih djela kao posljedica organizirane kriminalne djelatnosti (1995. g. takvih je kažnjivih djela bilo 10).¹ U Hrvatskoj u istom vremenskom periodu, dakle 1996. g., kaznenog djela posredovanja u obavljanju prostitucije (čl. 205. OKZRH) bilo je ukupno 11, a godinu dana ranije - 1995. godine samo 4.²

Marginalnost prostitucije koja kao kažnjiva radnja pripada prekršajima (protiv javnog reda i mira - čl. 12.), a ne kaznenim djelima, potvrđuje se i podacima o radu sudova za prekršaje. Tako je npr. u Gradu Rijeci (lučko-prometnom centru s nedvojbeno prisutnom prostitucijom) u 1996. g. za odavanje prostituciji bilo kažnjeno 7, a 1995. g. 6 žena.

Ovaj očiti raskorak između stvarnosti i statističkih pokazatelja, uz objektivne poteškoće u procjeni raširenosti prostitucije u Sloveniji i Hrvatskoj, čini ovu problematiku dovoljno poticajnom za detaljniji teorijski pristup.

Definicija

Prostitucija je često naznačena kao "najstariji zanat" (ili "najstarije zanimanje"). Ta oznaka implicira da je "prostitucija" stara koliko su stara ljudska društva, odnosno da je postojala (i još uvijek postoji) u svim razdobljima i u svim kulturnim sredinama, osim možda u pojedinim najjednostavnijim ljudskim zajednicama. No, budimo oprezni. To na što se odnosi naizgled transhistorijska riječ "prostitucija" - nakon detaljnijih analiza - pretvara se u mnogo vrlo različitih pojavnih oblika. Primjerice, u prostituiranje u hramu, prostituiranje u zamjenu za hranu, zadovoljavanje spolnih potreba vojnika na terenu, prostituciju u bordelima i tako dalje (i suvremena je prostitucija znatno diferencirana³). Novije feminističke

¹ Staš Svetek upozorava da kriminalisti u slovenskom prostoru bilježe dva temeljna oblika prostitucije: tzv. mobilnu prostituciju (kojom se samostalno ili uz posredovanje svodnika bave slovenske državljanke, i to ponajprije u gradskim sredinama) i prostituciju u lokalima i klubovima (kojom se bavi većina žena iz istočne Europe, a osobito iz Ukrajine, Rusije, Bugarske, Rumunjske, Poljske i bivših jugoslavenskih republika), *Revija za kriminalistiku in kriminologiju*, Ljubljana, 1997., br. 2., str. 134.

² Tablogrami državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske, 1997. g.

³ Pojavnih je oblika prostitucije podosta (usp. L. Glick, *Criminology*, Boston, 1995., str. 401-402). Možemo je razvrstavati po različitim mjerilima. Primjerice: a) prema visini naknade što je

studije pokazale su da je prostitucija (onakva kakvu je poznajemo danas) kulturno i povijesno specifična pojava koja se u Britaniji, SAD i u Australiji postupno oblikovala tek na koncu devetnaestog i na početku dvadesetog stoljeća.⁴ Sve do kraja devetnaestoga stoljeća prostitutke su većinom pripadale vrlo heterogenoj društvenoj skupini (*labouring poor*) koja je preživljavala prodajom svoje "radne snage". Prostitucija tada uglavnom još nije značila specijaliziranu profesiju. Žene koje su se u određenim razdobljima (kad nisu imale drugi prikladniji posao) bavile prostitucijom nisu bile izolirane, izopćene (naime kao posebna skupina najamnih radnica) iz zajednica radničke klase.

Prostituciju je vrlo teško definirati (premda se uobičajeno govori o njoj kao da je riječ o nečem samom po sebi razumljivom i očitom). Već iz površne raščlambe takvih pokušaja⁵ možemo razabrati da se autori najčešće usredotočuju na tri

---

prostitutka zahtijeva (ili primi) od muškoga klijenta za svoju uslugu, b) prema načinu pribavljanja klijenata (samostalno ili preko agencije, izravno ili telefonski), c) prema rizičnosti obavljanja posla (najmanje je rizična prostitucija na najvišoj razini, jer su tu klijenti bogate i ugledne osobe, a radne su okolnosti gotovo optimalne), d) prema (ne)organiziranosti (prostitutka može raditi samostalno, putem agencije ili sa svodnikom), e) prema lociranosti prostitucije (na primjer u baru, hotelu, salonu za masažu, javnoj kući, posebnoj dijelu grada, na ulici ili parkiralištu, kod kuće...), f) prema (ne)profesionalnosti (prostitucija može biti glavnim zanimanjem ili tek dodatnom, usputnom ili povremenom djelatnošću), g) prema starosti prostitutki (dječja, maloljetnička ili zrela/odrasla prostitucija), h) prema spolu osobe koja se prostituira (heteroseksualna ili homoseksualna - lezbijska ili gejevska, mužoljubna - prostitucija). I tako dalje.

⁴ Walkowitz je pokazala (u knjizi *Prostitution and Victorian Society: Women, Class and the State*, Cambridge, 1980) da se u Britaniji prostitucija u suvremenom značenju oblikovala postupno. Na njezin su razvoj utjecali brojni društveni procesi, primjerice prihvatanje *Contagious Diseases Acts* (godine 1864, 1866. i 1869). Ti su propisi ovlastili policiju da je mogla identificirati takozvane *common prostitutes* i odrediti im ginekološki pregled. U slučaju da je otkrivena spolna bolest, zatvarali su ih u bolnicu. Pod utjecajem pokreta za društvenu čistoću (koji je počeo djelovati osamdesetih godina devetnaestoga stoljeća) bio je 1885. godine prihvaćen *Criminal Law Amendment Act* koji je policiji davao još veće ovlasti nad ubogim ženama. Policija je počela zatvarati bordele, suzbijati *soliciting* i registrirati *common prostitutes* (koje su zbog toga vrlo teško nalazile drugo zaposlenje). Prostitutke su zbog sve jače represije potražile pomoć kod svodnika: djelatnost je koju su najprije nadzirale žene tako došla pod kontrolu muškaraca. Allen (u članku *The Making of a Prostitute Proletariat in Early Twentieth-Century New South Wales*, u: K. Daniels, *Women and Prostitution in Australian History*, Sydney, 1984) i Rosen (u knjizi *The Lost Sisterhood: Prostitution in America, 1900-1918*, Baltimore, 1982) pokazali su da se razvoj događaja u Australiji (New South Wales) ali i u SAD (osobito nakon kampanja u Progressive Era) odvijao ponešto drukčije. Ondje je represija bila usmjerena ponajprije na najbjeleodanije vidove prostitucije. No rezultat je svejedno bio sličan. Prostitutke nisu više mogle samostalno (ili pod nadzorom "madam") raditi. Morale su se osloniti na svodnike i organizirane kriminalne mreže. To je njihov položaj znatno oslabilo. Prostitutke su se suočavale sa sve jačim izrabljivačkim i grubim ponašanjem i policije i novih (uglavnom muških) "poslodavaca".

⁵ Usp. K. Davis, *Prostitution*, u: R.K. Merton i R. A. Nisbet (eds.), *Contemporary Social Problems An Introduction to the Sociology of Deviant Behavior and Social Disorganization*, New York, 1961, str. 264-267; J. James, *Motivations for Entrance into Prostitution*, u: L. Crites (ed.), *The Female Offender*, Lexington, 1976, str. 178; C. Smart, *Law, Crime and Sexuality: Essays in Feminism*, London, 1995, str. 53-54; M. Sumner, *Prostitution and the Position of Women: A e for Decriminalization*, u: A. Morris i L. Gelsthorpe (eds.), *Women and Crime*, Cambridge, 1981, str. 91-

osnovna elementa (nužna i dostatna uvjeta) zbog kojih se određena spolna praksa "pretvara" u prostituiranje. To su: a) komercijalizacija seksa (spolna se radnja obavlja u zamjenu za novac), b) promiskuitet, c) emocionalna indiferentnost prema spolnoj radnji.

Uz svaki od navedenih čimbenika nameće se niz značenjsko-pojmovnih i vrijednosno-normativnih pitanja (i naravno primisli). Tako npr: što je zapravo predmet ugovora koji prostitutka sklapa sa svojim klijentom? Pojedinci zastupaju tezu da prostitutka p(r)odaje samo sebe odnosno, preciznije, svoje tijelo. Drugi, osobito kontraktualisti, to poriču. Po njihovu mišljenju prostitutka, koja je vlasnica sebe same ("owner of her property in her person"), ne p(r)odaje sebe ni u cijelosti (u tom bi slučaju postala "spolna robinja") ni u dijelovima (na primjer vaginu, prsa ili stražnjicu), već isključivo specifični seksualni učinak (*service*). U tom slučaju ne postoji razlika između nje i bilo kojeg drugog radnika ili prodavača radnih "učinaka" (ili "radne snage"). No stoji li to? Pitanje je složeno. Po našem mišljenju postoje određene razlike, ali ih ne možemo odrediti kao bitne. Zašto? Pođimo redom.

Najprije valja naglasiti da je takozvana radna snaga samo (političko-ekonomska) fikcija. Radna snaga nije nešto što bi netko (kapitalist ili neki od njegovih unajmljenih slugu) mogao jednostavno kupiti (primjerice, kao što se može kupiti strojeve, zemljišta ili sirovine). Poslodavac sklapa s posloprimcem ugovor koji mu daje pravo da radniku (u okviru radnoga odnosa) zapovijeda što, kada, gdje, kako i koliko mora raditi. Budući da je "radna snaga" u radniku (koji je njezinim vlasnikom), poslodavac se mora potruditi da od radnika izvuče (kvalitativno i kvantitativno) dostatan rad. Upravo tomu i služi kapitalistička organizacija rada (odnosno različiti oblici nadziranja u radnome procesu).⁶ Interes poslodavca nije

2; P. Beirne i J. Messerschmidt, *Criminology*, New York, 1991, str. 152-155; N. Boyd i J. Lowman, *The Politics of Prostitution and Drugs Control*, u: K. Stenson i D. Cowell (eds.), *The Politics of Crime Control*, London, 1991, str. 116; R. Matthews, *Beyond Wolfenden? Prostitution, Politics and the Law*, u: R. Matthews i J. Young (eds.), *Confronting Crime*, London, 1986, str. 188-190.

⁶ Laclau i Mouffe opravdano kritiziraju ortodoksnu marksističku tezu da je radna snaga roba čija je uporabna vrijednost rad koji "kapitalistu", dakle vlasniku proizvodnih sredstava, stvara višak vrijednosti. "Ako bi naime radna snaga bila isključivo roba kao neka druga roba, onda bi njezina uporabna vrijednost bila očito djelatna već od trenutka kad je kupljena (...) Velik se dio kapitalističke organizacije rada može objasniti samo kao rezultat nužnosti da kapitalist izvuče rad iz radne snage koju je kupio. Razvitak proizvodnih snaga ne možemo razumjeti ako ne shvatimo da kapitalist mora podrediti samu jezgru radnoga procesa. A to je pak učinilo upitnim samu ideju o razvoju proizvodnih snaga kao prirodnoj, spontanoj progresivnoj pojavi" (Hegemonija in socialistična strategija, Ljubljana, 1987, str. 69-70). Pisci su dakako u pravu kad pojmovno izjednačenje "radne snage" s "robom" označuju kao fikciju. No previđaju da je fiktivan već sam pojam "radna snaga". Riječ je zapravo o radnicima koji su u zamjenu za plaću prisiljeni sudjelovati u proizvodnom procesu. Ti su ljudi oni koji se prodaju u mjesečnim obrocima. To su oni koji moraju raditi da bi sebi - i (što je još gore) o sebi ovisnim obiteljskim članovima - osigurali preživljavanje, što je zapravo definicija suvremenoga "proletera" (usp. P. Edwards, *Conflict at Work: A Materialist Analysis of Workplace Relations*, Oxford, 1986, str. 64-65). Oni koje "kapital" podređuje jednostavnom nadzoru (koji se temelji na vigilanciji), tehničkom nadzoru (koji radnika podređuje ritmu stroja) ili birokratskom

usmjeren isključivo na tjelesnu komponentu najamnoga radnika, ni isključivo na njegovu duševnu komponentu, niti pak na apstraktnu "radnu snagu". Poslodavca zanima upotreba (naime produktivni rad) utjelovljenoga ljudskoga jastva (ego, "ja", "self"), što mu usputno osigurava i specifičnu poziciju gospodara. U tom se smislu najamni radnik ("proleter") i prostitutka svakako ne razlikuju. Razlika je jedino u tome što je prostitutkin klijent zainteresiran za spolnu upotrebu ženskoga (ili muškoga) tijela. Ako želimo razumjeti domet te razlike, moramo osvijetliti odnos između tijela, jastva i spolnosti (ili spolnog identiteta). Tijelo, jastvo i seksualnost zasigurno nisu istovjetni "entiteti", iako su nužno nerazlučivi: jastvo, primjerice, ne možemo izdvojiti iz tijela (unatoč njihovoj neospornoj fenomenološkoj razlučenosti), a jastvo ujedno nadmašuje svoje seksualne mogućnosti, iako je spolni identitet njegov najbitniji sastojak. Po mišljenu nekih⁷ upravo je integralna veza između seksualnosti i osjećaja vlastitoga jastva ("self-concept") razlogom zbog kojeg se prostitutka mora (ako dakako želi zaštititi svoje jastvo) psihički distancirati od spolne upotrebe svoga tijela od strane klijenta (takvo distanciranje korisnika njezine usluge dakako ne usređuje, već upravo suprotno). Argument nije uvjerljiv, i to ni na teorijskoj ni na empirijskoj razini. Nije naime jasno zašto bi se morala upravo prostitutka (više od svih drugih proletera i proleterki) tako drastično distancirati od svojega postupka ne bi li zaštitila svoj spolni identitet i samim time i svoje jastvo ("self"). Spolni identitet nije ništa čvrsto ili neoborivo. Upravo suprotno. Uvijek ga možemo redefinirati ili reartikulirati.

Kako razumjeti "seks" koji je predmetom prodaje, odnosno zamjene za određenu korist? Jasno, ako je riječ o vaginalnoj, analnoj ili oralnoj penetraciji, stvari nisu nimalo sporne. No, što ako žena uz naknadu omogućuje muškarcu isključivo tu (erotsku) ugodu da je u njezinome društvu (da je gleda, "proždire očima", ili da je sluša, odnosno da s njom razgovara)? Je li već to prostitucija? S druge se pak strane nameće pitanje kako odrediti riječ "plaćanje" (za spolnu radnju). Je li to isključivo trenutačna isplata u gotovini ili pak uključuje i nešto drugo, primjerice, piće, drogu, večeru, putovanje, odmor, odjeću, zaposlenje, napredovanje, automobil ili stan? Problem postaje složeniji ako u denotaciju pojma "plaćanje" uključimo raznovrsne nematerijalne ("moralne") pogodnosti. Svejedno je u čemu se recimo razlikuje osoba kojoj bogati ljubavnik ("sponzor") u zamjenu za (sporadično) spolno općenje kupi (ili plaća) stan (ili drugu prilično skupocjenu materijalnu stvar) od osobe koja kupi (ili plaća) stan (ili drugu sličnu stvar) od ušteđevine do koje je došla prodajom spolnih usluga ljubavnicima. Konačni (željeni) rezultat u obama je slučajevima jednak, samo su putovi do njega ponešto različiti. Je li razlika uopće bitna? Je li tolika da bi mogla biti uzrokom različitih moralnih sudova? Po našem mišljenju nije. U obama je slučajevima seks bio iskorišten kao pomagalo za postizanje (materijalnoga) cilja, instrumentalno dakle: u

---

nadzoru koji bi iz njih istrгнуo najveći dio heteronomnoga rada.

⁷ Usp. detaljnu analizu u Pateman, str. 192-215.

prvom slučaju “monocentrično”, a u drugom “policentrično”. Ali to je ujedno sve. Je li tu postoji nešto što nije u redu? Dakako, jedino ako bismo smatrali da seks ne smijemo koristiti instrumentalno. Ali zašto bismo to zabranili? Tko bi to uopće mogao zabraniti (i potom i sankcionirati)? Ili pak, zašto bi bilo moralno-politički sporno priskrbiti si određenu stvar spolnim općenjem, a moralno-politički besprijekorno/nesporno ako istu stvar priskrbimo radom u tvornici ili uredu (upitajmo se radije koliko vremena mora provesti radnica za strojem da može kupiti jednosobni stan)?

Razmjena seksa za različite - tvarne ili “moralne” - pogodnosti, dakle, nije sporna (prisjetimo se konvencionalnih bračnih veza u kojima je vrlo uobičajeno da je žena financijski, ali i drugačije, ovisna o muškarcu kojemu u zamjenu za sigurnost jamči spolne i druge usluge, često u “emocionalno indiferentnom” kontekstu). Ne postoji ni jedan razlog zbog kojega seks u sve više materijaliziranom društvu ne bi smio biti (ili postati) komercijaliziran. Osim toga, treba uzeti u obzir i da muškarci još uvijek dominiraju u svim glavnim područjima društvenoga života: u gospodarstvu, politici, znanosti i kulturi. U okolnostima takve jako uočljive (strukturne, ali nipošto ne biološki uvjetovane) nejednakosti ženi je često prepušteno samo njezino tijelo (seksualnost) da se, iako posredno preko muškaraca, dokopa osjećaja moći, materijalnih stvari ili ugleda. Je li onda kod prostitucije sporno promiskuitetno spolno ponašanje? Koliko puta mora netko slobodno dati svoje (spolno) tijelo u zamjenu za određenu korist da bi postao “prostitutka”? Pitanje bismo mogli oblikovati i drukčije. Koliko spolnih partnera mora netko promijeniti da bi bio označen kao promiskuitetna osoba (“politički korektna” uporaba neodređene zamjenice “netko” ovdje je suvišna, budući da se pridjev “promiskuitetan” koristi ponajprije da označi žene)? Rješenje te zagonetke nije u navođenju točno određenoga broja (bez obzira kojega). Biti promiskuitetna žena najčešće znači spolno općiti s previše partnera i upuštati se u spolne odnose previše “neizbirljivo” (odnosno iz odveć neprikladnih razloga). Primjerice: ne iz (romantične) ljubavi (ili zaljubljenosti) ili iz poštovanja “dužnosti” što ga žena ima prema svojem mužu, već “tek tako”, iz larpurlartističke želje za seksom (zbog seksa) ili iz proračunatih razloga (dakako, može se i žena u braku “seksati” proračunato, pogotovo kada to radi “altruistički” ili na temelju izbora “manjeg zla”). Pretpostavljeni problem takva “ponašanja” (koje postane posve normalno, čak prirodno kad je njezin subjekt muškoga spola) leži u tome što ne odgovara tradicionalnoj predodžbi o ženskosti: normalna žena naime nije (odnosno ne bi trebala biti) promiskuitetna, već strogo monogamna, predana svojem ljubljenom bračnom mužu i priklonjena svojem materinskom poslanju. Takva je (odnosno trebala bi biti) već po svojoj biološkoj biti: tako ju je isprogramirala majka priroda (ili čak sam Bog). Promiskuitetna žena prema tome nije samo grešna, nemoralna, već je i biološki (ili bar psihološki) poremećena, ukratko, nastrana osoba.

Pogledi na promiskuitetno ponašanje žena polagano se mijenjaju (prije svega zaslugom borbe žena za spolnu jednakost i priznavanje njihove spolne autonomije). Iako je nedvojbeno istina da se promiskuitetne spolne prakse poprilično razlikuju,

danas smo ipak u takvu položaju da promiskuitet nije već *a priori* patologiziran; jedno je naime "kompulzivni" promiskuitet (koji se zasniva prije na nemogućnosti da se kaže "ne" nego na potrebi da se kaže "da")⁸, a drugo promiskuitet koji izvire iz postojane i jake seksualne potrebe, želje za spoznavanjem drugih ljudi (i njihove spolnosti) ili za istraživanjem vlastitih spolnih mogućnosti, ili pak iz drugih sličnih razloga (koje ne možemo iscrpno navesti). Dakako da ni prvi ni drugi oblik promiskuitetnoga ponašanja ne mogu biti predmetom moralističkoga neodobravanja. U prvom slučaju vjerojatno nema "slobodne" volje (koja je *sine qua non* za artikulaciju moralno vrijednih sudova), a u drugom imamo posla sa samoodređenom inačicom seksualnoga životnog stila, znači s nečim što spada u domenu pojedinačne autonomije koju pak valja poštovati (bez obzira je li nam draga ili nam se gadi).

Promiskuitet sam po sebi nije problematičan. Je li problematična bar "emocionalna indiferentnost" (naime u kontekstu razmjene seksualne usluge za određen iznos)? Čini se da i na to pitanje valja odgovoriti niječno. Kad smo zapravo emocionalno indiferentni u spolnom odnosu? Kad s nekom osobom spolno općimo, iako nam nije do seksa, ali tu osobu volimo i ne bismo je htjeli povrijediti? Kad se seksamo s nekim koga ne volimo (odnosno posve nam je svejedno), ali nam je drag ili nas bar erotski (dovoljno jako) privlači? Kad spolno općimo s nekim tko nam nije osobito drag (u spolnom smislu), ali se osjećamo nekako "dužni" prema njemu, primjerice stoga jer nam je platio večeru ili nam je učinio neku drugu sličnu uslugu? Teško je reći u kojem bi od navedenih primjera spolno općenje bilo "emocionalno indiferentno" (uvijek su u igri određene - više ili manje intenzivne - emocije). Za prostitutku se obično kaže da spolno opći samo zbog novca, dok prema klijentu ne osjeća ništa. U redu. Takvi su primjeri posve mogući (u praksi mogu biti čak vrlo česti). Ali i poštovanja vrijedna udana žena može spolno općiti sa svojim suprugom (na primjer zbog određenih - materijalnih ili "moralnih" - koristi), iako prema njemu ne osjeća (više) ništa; možda ga čak (svjesno ili nesvjesno) mrzi ili prezire. No i monogamna ljubavnica može sa svojim darežljivim ljubavnikom spolno općiti iz puke proračunatosti, a ne iz ljubavnih ili sentimentalnih razloga. "Emocionalna indiferentnost" (prema partneru) za spolnoga općenja nije prema tome uopće tako rijetka pojava. Stvar bismo mogli samo dodatno zakomplicirati ako bismo se upitali što je uopće ljubav prema drugome (na primjer prema nekome s kim spolno općimo). Očito je da je ono što u svakodnevnom životu nazivamo, ili što smo

⁸ Taj je oblik problematičan jedino ako ga kao takav (naime kao problematičan) odredi sama "kompulzivna" promiskuitetna osoba. U tom slučaju imamo posla s nekom vrstom ovisnosti o spolnosti, što dakako nije bolest već pitanje koje se odnosi na nedostatnu samodisciplinu (ili samonadzor). Riječ je, dakle, o krizi subjektova autonomna "ponašanja", u kojem se mogu razabrati nedostatne "samoupravljačke" kompetencije jastva. "Seksoholičar" je u tom pogledu sličan "radoholičaru" (*workaholic*) budući da je ovisnost u obama slučajevima, za razliku od ovisnosti o zabranjenim drogama, usredotočena na društveno prihvatljive djelatnosti: u prvom slučaju na seks, a u drugom na (heteronomni) rad. U formalnom (ili strukturnom) pogledu među pojedinačnim oblicima ovisnosti nema dakako bitnih razlika.

naučili nazivati, "ljubav" (odnosno "voljeti nekoga") vrlo neuhvatljivo, promjenljivo i teško određivo. Empirijske su "ljubavi" svakako različite (čak se i "ista" ljubav između dviju osoba s vremenom dosta mijenja, na formalnoj i sadržajnoj razini). Ne postoji ni jedan razlog zašto bi spolne prakse s "ljubljenom" osobom *a priori* bile bolje (u moralnom smislu) od spolnih praksi s osobom prema kojoj smo "emocionalno indiferentni". Osim toga valja uzeti u obzir da danas takozvani prigodni seks (*casual sex*), koji nije povezan s konvencionalno koncipiranim "ljubavlju" ili "zaljubljenošću" (već isključivo s uzajamnom simpatijom ili bar željom za seksom), nije više moralno sporan (iako se dakako uvijek nađu poneki kojima se to čini "grozno", pri čemu gotovo u pravilu opet žene doživljavaju najveću osudu).

Ako je prostitucija određena s čimbenicima koji, uzeti pojedinačno, nisu problematični, zašto je onda problematična njihova povezanost u cjelinu? Što je loše u tome da netko "emocionalno indiferentno" ponudi svoje tijelo (ili spolnu uslugu) u zamjenu za bilo kakvu korist ili novčanu naknadu? Zašto nikoga ne smetaju iste takve transakcije unutar bračne veze (gdje je "stranka" uistinu samo jedna, ali se pojavljuje u ulozi "potrošača" u duljem vremenskom razdoblju), a uznemiruju izvanbračne veze, odnosno slučaj kad je stranki više (iako u kratkim vremenskim razmacima)? Zašto bismo se spotali o prodaju seksa kad većina odraslih prodaje na tržištu gotovo sve što se može prodati? Primjerice: svoje tijelo, moć, sposobnosti, vještine, znanje, ljepotu, domišljatost, osobne značajke, stvaralaštvo, vjernost, mudrost (...). Što bi to trebalo značiti? Da je prostituiranje heteronomni ili apstraktni rad, kakva je i većina drugih (heteronomnih ili apstraktnih) poslova kojima suvremeni proleterti osiguravaju svoj kruh? Da ("prilični") ljudi osuđuju prostituciju isključivo (ili prije svega) zbog moralnih predrasuda, hipokrizije ili preživjelih ideja o "pravo" spolnosti? Jer je njima odveć strašno i pomisliti da su naposljetku i oni sami - u ulozi proletera koji se moraju prodavati (raditi) da bi sebi i članovima svoje obitelji osigurali dostojno preživljavanje - "kurve"? Posve moguće. Ne zaboravimo da se mnogi srame priznati čak i to da su radnici ili proleterti; otuda najvjerojatnije potječe privlačnost laži o izumiranju radničke klase. Navodno je to jedan od najvažnijih razloga zbog kojih "društvo" treba specifičnu skupinu stigmatiziranih prostitutki: ne samo za zadovoljenje spolnoga nagona ili zato da bi "dolične" žene (ili "žene") razlikujući se od njih branile vlastitu sliku i samopoštovanje ("bar kurva nisam"), već i zato da bi bijeda općega prostituiranja (u suvremenom kapitalističkom društvu) ostala prikrivena ili potisnuta u dubine društveno nesvjesnoga.

Stajališta o prostituciji i prostitutkama

Stajališta o prostituciji treba razlikovati od stajališta o prostitutkama. Nemoguće je naime osuđivati prostituciju (na primjer zato jer implicira ponižavanje, degradaciju, subordinaciju ili eksploataciju žena i njihove seksualnosti) a istodobno ne osuđivati prostitutke (isto vrijedi za bilo kakav heteronomni ili apstraktni rad jer

ga ne možemo osuđivati, a da u isti tren ne osuđujemo njegove subjekte - s jednom samom zadržkom: proleterima se može prigovoriti⁹ bar to da rade previše, da previše svoga vremena/života posvećuju heteronomnim poslovima i da toleriraju iracionalnu organizaciju radnoga procesa).

Stajališta o prostituciji ni izdaleka, dakako, nisu jedinstvena. I u povijesti su se vrijednosne ocjene prostitucije vrlo mijenjale. To je sasvim razumljivo već i stoga jer postoje ili su postojali prilično različiti empirijski oblici i sadržaji te, najvjerojatnije, "univerzalne" društvene pojave.

Za neke je prostitucija (bilo koja i bilo kakva) "zlo": a) jer krši Božja pravila (kako ih shvaćaju crkveni službenici),¹⁰ b) jer je nemoralna (za ženu, za muškarca, ili pak za oboje jednako), c) jer je protupravna (legalizacija bi taj razlog odbijanja prostitucije odmah uklonila), d) jer ugrožava patrijarhalno društvo, odnosno njegovu moralnu (vrijednosnu i normativnu) "infrastrukturu", e) jer podržava patrijarhalno društvo koje se temelji na podređenosti, manjevrijednosti i iskorištavanju žena. Za druge je prostitucija relativno (ne i apsolutno), nužno ili čak funkcionalno "zlo": a) jer učvršćuje ugledne društvene institucije (na primjer obitelj i monogamnu bračnu vezu) koje se zasnivaju na ograničavanju seksualnosti, b) jer je zbog nje manje silovanja i drugog spolnog nasilja,¹¹ c) jer omogućuje spolno općenje osobama koje zbog svoje neprivlačnosti (ili nekih drugih, tjelesnih i psihičkih, nedostataka) imaju poteškoće u uspostavljanju spolnih kontakata s osobama istog ili drugog spola, d) jer omogućuje zaradu (i time i preživljavanje ili čak posve zadovoljavajući životni standard) osobama koje se njome bave.

---

⁹ Velikom je broju radnika rad postao dosadan. Stupanj odsutnosti s posla, promjene posla, mjesta, sabotaža, divljih štrajkova i sveopćeg nezadovoljstva na radnom mjestu visok je i neprekidno se povećava. Možemo naslućivati priklon svjesnu, a ne više samo intuitivnu odbacivanju rada. No ipak, kako među gospodarima i njihovim agentima, tako i među radnicima, još uvijek prevladava uvjerenje da je sam rad neizostavan i potreban (...). Samo mali i uvijek manji dio društva služi nekoj korisnoj svrsi i neovisan je o obrani i reprodukciji radnoga sustava te njegovih političkih i pravnih priprema. Prije dvadeset su godina Paul i Percival Goodman ocijenili da bi već dvadeset postotaka rada (taj broj, ako je bio točan, mora biti danas niži) dostajalo našim osnovnim potrebama za hranom, odjećom i prebivalištem (B. Black, *Ukinitve dela*, u B. Black i G. Tomc, *Pozdravi iz Babilona: američka subkulturalna teoretska scena*, Ljubljana 1987, str. 143-144).

¹⁰ U optici kršćanske ideologije prostitucija je uobičajeno označena kao "grešna". Bullough i Bullough (*Prostitution: An Illustrated Social History*, London, 1978, str. 58) u vezi s tim upozoravaju da je strogo niječno stajalište (u okviru kršćanskog folklor) zapravo neobično, jer je upravo bivša prostitutka Marija Magdalena nakon krštenja prva otkrila da je Kristov grob prazan i prva je vidjela iskupljenika nakon što je on ustao iz mrtvih.

¹¹ Taj argument polazi od "hidrauličnog" modela muške seksualnosti. U toj optici svrha je prostitucije osiguravati mogućnosti za zadovoljavanje spolnih nagona. Što je više tih mogućnosti, manje su muške potrebe za nasilnim ili iznudenim seksom. Empirijski su dokazi za spomenutu hipotezu upitni. Poneki naglašavaju da ozakonjena prostitucija može još povećati muške sklonosti za nasiljem prema ženama, naime upravo onoliko koliko pojačava predodžbe o ženi kao spolnom objektu koji se može kupiti, prodati, upotrijebiti i, ne baš na kraju, zlorabiti (Matthews, 1986, str. 194).

Za neke je prostitucija društveno i povijesno uvjetovana (i prema tome bitno kontingentna) pojava koja je prvenstveno tragična reperkusija krajnjeg siromaštva, ekonomske prisile i nejednake strukturne raspodjele prilika za postizanje ekonomske samostalnosti (ili čak za puko preživljavanje). Ti autori obično drže da se prostituciju (bar načelno) može ukloniti, ponajprije s ukinućem ekonomskih uzroka koji žene (ili muškarce) tjeraju u prodaju vlastite seksualnosti. Za druge¹² je prostitucija neuklonjiva, jer ne možemo zamisliti empirijsko društvo u kojemu ne bi djelovale uzročne "sile" koje generiraju interes, potražnju za prostitutkama.

Za neke je nedopustiva isključivo vidljiva ili previše uočljiva prostitucija (dok su spremni tolerirati prikrivenu ili bar getoiziranu prostituciju), a za druge je nedopustiva svaka, vidljiva ili nevidljiva, prostitucija (obično iz razloga koje smo već spomenuli). Za neke je prostitucija problematična ponajprije iz zdravstvenih razloga, jer je s njom povezano širenje spolnih bolesti. No drugi upozoravaju da to nipošto ne stoji, jer je tu opasnost moguće spriječiti (uporabom kondoma ili liječničkim pregledima), a osim toga prostitucija sama po sebi nije glavni razlog širenja spolnih bolesti, već su to prije promiskuitet i zanemarivanje preventivnih mjera. Za neke je prostitucija sporna jer omogućuje odveć laku zaradu (*easy money*), koja nije plod rada u "pravom"¹³ značenju te riječi, dok drugi vide problem u tome što je prostitutka malo plaćena (odnosno da joj prevelik dio zarade pokupe njezini "poslodavci"). No, najjednodušnije je, i to svakako s potpunim pravom, osuđena dječja prostitucija.

Vrlo su raznolika i stajališta o prostitutkama. Poneki bi ih najradije spremili u zatvor, a drugi bi im radije pomagali, jer su uvjereni da se "normalna" (psihički zdrava) žena s takvim stvarima ne bavi (tko se bavi prostitucijom ne može prema tome biti normalan; takva osoba nije problem, već ima problem: stoga ne treba sankcije, već psihosocijalnu pomoć koju treba usmjeriti u polje normalnih ženskih uloga). Za neke su prostitutke žrtve muške dominacije u patrijarhalnom društvu, za druge su junakinje u borbi za žensku seksualnu emancipaciju. Za poneke su prostitutke najizrabljivije najamne radnice u kapitalističkom društvu, a za druge su snalažljive poduzetnice koje znaju i žele prislužiti/zaraditi više no što bi mogle s "doličnim" heteronomnim radom. Neki prema prostitutkama osjećaju dubok prezir budući da predstavljaju izrazito očigledan odmak od konvencionalne ženske uloge

---

¹² Usp. Davis, str. 285-286. Autor svoje "pesimističko" stajalište zasniva na pretpostavci da prostitucija neće nestati zato jer ne možemo očekivati da će nestati njezini temeljni uzroci. A oni su sljedeći: a) institucionalna kontrola seksa (u funkciji očuvanja "interesa" društvenoga reda, reprodukcije i socijalizacije), b) nejednaka raspodjela tjelesnih crta koje su shvaćene kao privlačne, c) klasne i spolne, ekonomske i socijalne, nejednakosti.

¹³ Kako valja shvatiti riječ "rad", vrlo je sočno i bez nepotrebnog uvijanja pokazala jedna francuska radnica u izjavi za *Liberation* (29.11.1976.): "Sav rad u ovome društvu jest prostitucija" (navedeno u zborniku *Boj proti dela*, Ljubljana, 1985, str. 343).

majke/supruge.¹⁴ Drugi pak prostitutkama otvoreno ili, najčešće, prikriveno zavide¹⁵ zbog dobre zarade, neovisnosti ili živahnog spolnog i društvenog života. Neki suosjećaju samo s onim ženama koje su u prostituciju bile uvučene silom (ili prijevarom). Neki osuđuju svodnike, a same im se prostitutke ne čine moralno sporne. I tako dalje.

Motivacijska osnova prostitucije

Prostitucija je fenomen koji (su)stvaraju bar dvoje. U pravilu su to ona (ženska prostitutka) i on (muški klijent), iako postoji uz heteroseksualnu i podosta raširena homoseksualna prostitucija,¹⁶ i to gejevska (mužoljubna) i lezbijska (ženoljubna). Uobičajeno se prostituciju shvaća kao specifično ženski¹⁷ problem. Kako je moguće da se žena odluči za to zanimanje ili (poslovnu) djelatnost? Koji su uzroci ili razlozi koji motiviraju njezinu odluku? Ne tako rijedak, uglavnom moralistički, "podton" takvih pitanja jest sljedeći: što nije u redu s prostitutkom (da je s njom sve u redu, onda ne bi bila prostitutka)?

---

¹⁴ Nelegalni status prostitucije svakako, bar u određenoj mjeri, pojačava ideološki ponor između "čiste" i "prljave" žene. Na taj način dijeli žene u dva suprotstavljena tabora i jača poimanje da je za većinu žena prihvatljiva samo jedna životna opcija, naime trajni odnosi i monogamni brak. Stoga neki slave prostituciju kao oslobađajuću i naprednu. No kod toga valja biti oprezan. Sve što se iskazuje kao antiteza normalne ženske uloge ne mora nužno biti vrijedno divljenja (usp. S. de Beauvoir, *The Second Sex*, New York, 1975, str. 585). Sve protumonogamne strategije nisu unaprijed i u jednakoj mjeri progresivne. Doista bismo ugrubo morali razlikovati bar anomične i autonomne nemonogamne spolne prakse.

¹⁵ Na taj pogled upozoravaju i pisci *Socialne patologije*: "U vezi s prostitucijom valja naglasiti da je popriličan krug žena koje u mašti ili na razini podsvjesnog događanja teže jednakom oslobađanju vlastite spolnosti kakvu poznaju, ili se bar pretpostavlja, prostitutke. U obrani pred takvim težnjama određen krug žena odlučno utječe na stajališta društva prema prostituciji" (Kobal i dr., *Prostitucija*, u: L. Bavcon i dr., *Socialna patologija*, Ljubljana, 1969, str. 167). Stvar je već gotovo tragikomična. "Dolična" žena ima niječno stajalište prema prostitutki, jer ona simbolizira seksualnu slobodu koje se ona sama mora, u ime doličnosti, odreći. Umjesto da odbije takva (seksistička) poimanja "doličnosti", ona stoji na stajalištu koje još više učvršćuje prevladavajuća dvostruka moralna mjerila.

¹⁶ Postoji više tipova muških prostitutki. Možemo ih razvrstati s obzirom na različita mjerila. Na primjer: a) prema "seksualnoj identifikaciji" (muška prostitutka može biti heteroseksualni ili homoseksualni *hustler*), b) prema spolnoj ulozi (muška prostitutka može preuzeti mušku ili žensku ulogu za vrijeme seksualne transakcije), c) prema vrsti seksualne usluge koju u zamjenu za novac garantira muška prostitutka (felacio, sadomazohizam i tako dalje), d) prema modusu djelovanja (muška prostitutka može poslovati na ulici, u baru ili preko agencije: "street hustler", "bar hustler", "escort sefvice hustler").

¹⁷ Beirne i Messerschmidt (str. 154) u vezi s tim opravdano upozoravaju da je već u kvantitativnom pogledu prostitucija više muški no ženski fenomen. Pogledajmo zašto je tome tako. Prvo, ženska prostitutka obično prodaje svoje seksualne usluge većem broju muških klijenata ("johns"). Drugo, ženska prostitutka često radi za muškarca ("pimp"), odnosno financijski ga podupire. Treće, muške prostitutke nipošto nisu malobrojne (samo su prikrivenije).

No, usto se zaboravlja da ne bi bilo prostitucije, da nema potražnje za tom vrstom spolnosti. Potražnja je *conditio sine qua non* postojanja prostitucije. U čemu je dakle čar prostitucije za muškoga (klijenta)? Tu nema ničeg misterioznoga. Prostitucija je privlačna ponajprije zbog svoje jednostavnosti.¹⁸ Čovjek treba samo novac i odmah može doći do željenog seksa. Ne treba gubiti vrijeme za uvjeravanje, odnosno za osvajanje. Ta prednost posebno dolazi do izražaja kod stranca koji samo zakratko boravi u nekom mjestu, prije ili kasnije privlačna je osobito za poslovne ljude koji obično imaju malo vremena, a dosta novca. Prostitucija ne implicira bliske emocionalne veze (sa svim ugodnim i neugodnim implikacijama čuvstvene povezanosti). Prostitucija omogućuje razmjerno siguran (i "neosoban") oblik izvanbračnog seksa. Prostitutka može stranki omogućiti i neuobičajenu spolnu uslugu (na primjer sadomazohističku). Naposljetku pak omogućuje spolno općenje svima onima koji nisu uspjeli iz raznih razloga pronaći spolnoga partnera.

Kakva je motivacija osoba koje se prostituiraju? U kriminološkim tekstovima nailazimo na hrpu vrlo različitih tumačenja. Starije su teorije naglašavale ponajprije (sociopatološke i psihopatološke) čimbenike poput slaboumnosti, seksualne izopačenosti, ekonomske neimaštine, moralne pokvarenosti ili ogrubjelosti (koje svoj "epicentar" imaju u grubu ponašanje bezobzira svodnika). U suvremenoj optici takva su poimanja često označena kao mitološka. Umjesto njih ponuđena je alternativna koncepcija koja u pozadini prostituiranja vidi profesionalni izbor čija se motivacijska "suština" ne razlikuje bitno od motiva iz kojih rezultiraju izbori drugih profesionalnih djelatnosti, primjerice na području prava, medicine, bogoslužja ili pedagogije.

Doduše, pri pojašnjavanju razloga za prostituiranje suočavamo se s epistemio-
logijskim teškoćama koji prate sve teorije o ljudskom djelovanju (normalnom ili devijantnom). Na primjer: Kakav je odnos između svjesnih i nesvjesnih psihodinamičkih odrednica? Kakav je odnos između unutarnjih i "vanjskih" (situacijskih) odrednica? Kakav je odnos između biološkog i psihološkog? Kakav je odnos između prošlog iskustva i trenutnog djelovanja? I tako dalje. Stoga ne iznenađuje da u teorijama o razlozima (ili "uzrocima") prostituiranja nailazimo gotovo na sve moguće (epistemološke) inačice. Neke se usredotočuju na svjesne, (dobro)voljne ili racionalne čimbenike, a druge (pogotovo psihoanalitičke) naglašavaju nesvjesne, iracionalne ili čak kompulzivne vidove subjektivnog motivacijskog kompleksa; na drugoj se pak strani nalaze teorije koje veću težinu daju različitim (pretežno negativnim) utjecajima iz neposrednoga socijalnog okružja.

Od svjesnih razloga koji uvjetuju odluku neke osobe da se počne baviti prostitucijom najvažniji su (odnosno bar se najčešće spominju) ekonomski. U svjetlu takvih teorija netko se prostituira jer ocjenjuje da je to za nj najbolja opcija

¹⁸ Usp. R. Bell, *Social Deviance*, Homewood, 1971, str. 321; E. Goode, *Behavior: An Interactionist Approach*, New Jersey, 1978, str. 331-333; R. Rich, *The Sociology of Criminal Law: Evolution of Deviance in Anglo-American Society*, Toronto, 1979, str. 103.

od onih koje su mu na raspolaganju, jer mu priskrbuju veći dohodak no druga raspoloživa zanimanja ili službe (valja uzeti u obzir da su tipično ženska zanimanja još uvijek razmjerno slabije plaćena, neuglednija i neperspektivna za razvitak osobnih mogućnosti, a to osobito vrijedi za heteronomne poslove koje mogu izabrati žene niske naobrazbe). Za razliku od tradicionalnih (ekonomističkih) tumačenja koja su naglašavala osobito “apsolutno” siromaštvo ili bar krajnju ekonomsku deprivaciju, danas je puno važnija (posve normalna) želja za poboljšanjem životnoga standarda, odnosno za zaradom koja omogućuje najbolji život.¹⁹ Odluka za prostituiranjem može polaziti i od želje za samostalnošću (vlastiti novac, odnosno prikladna zarada je *sine qua non* za samostalni život), pogotovo onda kad druge prihvatljive profesionalne opcije ne jamče (ne obećavaju) financijsku neovisnost (financijski neovisna žena predstavlja odklon od tradicijskoga modela koji ženu stavlja u ovisan položaj unutar obitelji ili bračne veze; danas se ekonomska neovisnost žene uopće ne shvaća više kao “devijacija”, ali je uistinu još uvijek teško ostvarljiv ideal za brojne osobe ženskoga spola).

No svejedno, ako je prostitutki prvenstveno stalo do novca (najveću moguću zaradu sa svime što to može implicirati), zašto taj cilj ne pokuša ostvariti na drugi način? Primjerice tako da pronade imućnoga muža ili bar darežljiva ljubavnika (takva je opcija ne bi bacila u moralno spornu kategoriju seksualno “devijantne” osobe²⁰). Da bismo odgovorili na to pitanje, moramo upozoriti i na druge privlačne vidove prostitucije. Zarada nije jedina stvar što prostituciju čini privlačnom. Tu je još mnoštvo drugih prednosti koje su vezane uz specifičan način života (*way of life*) prostitutke.²¹ Prostitucija može omogućiti niz uzbudljivih, razdraganih, pustolovnih i zabavnih doživljaja koje druge (prostitutki dostižne) službe (odnosno monotoni,

---

¹⁹ U vezi s tim valja spomenuti primjer da se netko prostituira da bi pribavio novac što ga treba za financiranje svoje loše navike, recimo ovisnosti o heroinu. No ipak treba paziti da takve primjere ne odbacimo prebrzo uz otrcano obrazloženje da droge (ili “narkomanija”) uzrokuju prostituciju (“zlo rađa zlo”). Osoba koja je ovisna o zabranjenoj drogi treba za udovoljavanje svojoj lošoj navici mnogo novaca prije svega zato jer je cijena droge pretjerano visoka, i to isključivo zbog zakonske zabrane. U tom slučaju dakle ne stoji moralistička floskula da zlo (ovisnost o drogi) nužno rađa zlo (prostituciju), budući da prostituiranje nije uvjetovano ovisnošću već velikom cijenom droga na “crnom” (ilegalnom) tržištu. Stoga bismo prije morali reći da “dobro” ili bar želja da se čini “dobro” (iskorijeni određene droge kaznenopravnom represijom) u ovom slučaju rađa “zlo” (prostituiranje ovisnika).

²⁰ Upravo suprotno. Više ili manje trajno “osvajanje” imućnoga muškarca u brojnim je kulturnim sredinama još uvijek određeno kao eminentan dokaz ženske uspješnosti: kao očit znak da je znala pametno “unovčiti” svoju tjelesnu ljepotu ili spolnu privlačnost.

²¹ U vezi s tim zanimljiva je ova izjava neke prostitutke: “U mojem poslu nema unaprijed određene satnice po kojoj valja raditi. Možeš raditi kad hoćeš. Možeš prestati kad hoćeš (...) Nemaš šefa koji bi neprestano bdio nad tobom. Neovisan si” (navod u J. James, *The Prostitute as Victim*, u: B. R. Proce i N. J. Sokoloff, *The Criminal Justice System and Women*, New York, 1982, str. 302). Eleanor Miller (*Street Women*, Philadelphia, 1986, str. 140) je na temelju empirijskih istraživanja o “deviant street networks” pokazala da prostitutke u svojem poslu imaju često veću samostalnost i više uzbudljivih doživljaja (“excitements”) no proleterke (prodavačice “radne snage”) slične naobrazbe ili profesionalne osposobljenosti u svijetu zakonitog heteronomnog rada.

rutinirani, ograničavajući i otuđujući heteronomni poslovi) ne daju. Prostitucija može omogućiti razvijen društveni život (*social life*), šarolike interakcije među osobama, susretanje vrlo različitih ljudi i niz drugih sličnih iskustava, za koje je žena koja se odluči za “doličan” bračni i obiteljski život obično, ili bar vrlo često, prikraćena (odnosno može ih okusiti samo unutar svojega subjektivnog izmaštanog svijeta).

Kakva je uloga svodnika (u etiologiji prostitucije)? U optici tradicionalnih koncepcija svodnik je stereotipno prikazan kao grubijan, nasilnik i izrabljivač - dakle kao moralno krajnje negativni lik koji tiranizira prostitutku i maksimalno joj zagorčava život: on ženu prisiljava (ili na drugi način dovabi) i potom je neprestano gura u prostituciju. Novija istraživanja pokazuju da je svodnik po svoj prilici neznatan čimbenik u etiologiji prostitucije.²² Svodnik može u odnosu prema prostitutki igrati vrlo različite uloge.²³ Može joj biti otac, momak, ljubavnik, muž, menadžer (poslovni agent) ili zaštitnik. Prostitutka može stupiti u odnos sa svodnikom iz različitih razloga. Primjerice: budući da je socijalizirana, ima potrebu za nekim (muškarcem) koji bi se brinuo za nju, štutio je, bdio nad njezinim poslovima, odgajao njezinu djecu, volio je, poštovao i shvaćao, pomagao joj i po potrebi je disciplinirao i usmjeravao i budući da ne želi biti sama, jer je neudata žena kulturno određena kao devijantna (naime kao osoba kojoj nešto nedostaje: dakako “njezin” muškarac). Vidimo, dakle, da je riječ o motivima koji i “normalne” žene često vode u bračne veze odnosno izvanbračne monogamne odnose. Prostitutka često želi naći svodnika koji ima visok status (ugled) unutar njezine referentne supkulturne okoline (u tom se pogledu ni u čemu ne razlikuje od “dolične” žene koja društveni ugled želi postići tako da dobije muškarca koji je visoko na hijerarhijskoj ljestvici u okviru njezine referentne društvene skupine). Jennifer James²⁴ s tim u vezi opravdano upozorava da se odnos između svodnika i prostitutke razlikuje od konvencionalne bračne veze prije svega u tri točke: a) poziv je prostitutke nezakonit, b) prostitutka je hraniteljica obitelji (*breadwinner*), c) svodnik može istodobno imati više sličnih odnosa. Empirijski se svodnik dakako dosta razlikuje od idealnog svodnika. No to nipošto nije njegova specifična razlika. Ne smijemo zaboraviti da su i empirijski bračni muževi često podosta udaljeni od idealiziranog modela te društvene (i pravno uređene) uloge. Pomislimo na nasilje u obiteljima.²⁵ Sjetimo se tjelesnih, psihičkih i spolnih zloraba žena (i djece). Zakonita žena, žena u braku u tom je pogledu prečesto u slabijem položaju no prostitutka.

²² Usp. J. James, *Motivations for Entrance into Prostitution*, str. 180.

²³ Goode (str. 350-354) upozorava da svodnik (*pimp*) prostitutki jamči psihološku potporu i daje joj osjećaj (današnje i buduće) sigurnosti. Vodi njezine financije i dnevne poslove. Brani je od stranaka i policije. Izvodi je u restorane i na javna mjesta gdje može doći do bolje klijentele. Kupuje joj odjeću i daje joj stan (Bell, str. 242-243; Rich, str. 103).

²⁴ Usp. J. James, *Motivations for Entrance into Prostitution*, str. 181-183.

²⁵ Usp. J. Stets, *Domestic Violence and Control*, New York, 1988.

U mnogim psihoanalitičkim studijama²⁶ o razlozima prostituiranja moguće je razabrati pretpostavku da je prostitucija specifičan društveni problem koji proizlazi iz određenih psihičkih anomalija. Takva tumačenja zapravo nije moguće opovrgnuti budući da ne postoje nikakvi empirijski dokazi da prostitutka ima, recimo, "edipsku fiksaciju", odnosno izrazito jak osjećaj krivnje zbog nesusjesnih incestuoznih fantazija. Tradicionalni mit da prostitutke imaju odveć jak spolni nagon ("libido") stavile su pod znak pitanja kasnija istraživanja koja su pokazala da je za prostitutku njezina komercijalizirana spolna praksa prije svega "business", puka ekonomska djelatnost.²⁷ Na drugoj pak strani ponekad nailazimo na hipotezu o frigidnoj prostitutki; tu su hipotezu opovrgla istraživanja koja su pokazala da prostitutke u prosjeku lakše doživljavaju orgazam no većina drugih žena.²⁸ Poneki drže da je u psihodinamičnoj pozadini prostituiranja (nesusjesno) neprijateljstvo prema muškarcima. Takva je pretpostavka dosta upitna: "žene koje postanu uspješne djevojke na poziv (*call girls*) moraju biti osjetljive i tople, slično onima koje postanu uspješne socijalne radnice. Moraju voljeti ljude i ugodno se osjećati u njihovu društvu. Tko ne voli ljude, ne može uspjeti u pozivu koji traži blizak tjelesni doticaj sa strancima. Unutar tih općih uvjeta stajališta se djevojaka na poziv prema klijentima dakako razlikuju, slično kao i stajališta socijalnih radnica. Nekim djevojkama na poziv odnos je prema klijentu isključivo poslovan (...) Druge pak djevojke na poziv iskazuju prisno zanimanje za svoje klijente (...) Većina djevojaka na poziv koje sam susrela nalazi se između tih dviju krajnosti, slično kao i većina socijalnih radnica koje poznajem".²⁹

Među situacijskim čimbenicima koji su etiološki povezani s prostitucijom najčešće su spominjane sljedeće varijable: a) zlostavljanje ili zanemarivanje od strane roditelja (ponajprije u dječjem dobu),³⁰ b) prijašnja životna iskustva na području seksualnosti (na primjer gubitak spolne reputacije zbog promiskuitetnoga života u ranoj mladosti ili pak rane spoznaje da se sa seksom mogu postići razne pogodnosti i ekonomske nagrade), c) obavljanje poslova koji su po svojoj prirodi vrlo bliski prostituciji jer naglašavaju vanjski (seksepilni) izgled i uslužnost prema strankama (takvi poslove obavljaju konobarice, striptizete, maserke, estradne plesačice ili hostese).

Po našem bi mišljenju odlučnu prednost među mogućim motivima prostituiranja valjalo dati varijablama koje se vezuju na "specifičnost" te ekonomske djelatnosti, prije svega na zaradu i različitim privlačnim vidovima prostitutkina života. Tu u biti nema ništa neobično. Neobična je međutim činjenica

²⁶ Usp. M. Choisy, *Psychoanalysis of the Prostitute*, New York, 1961; C. Winick i P. Kinsie, *The Lively Commerce*, New York, 1971, str. 82-85; O. Fenichel, *Psihoanalitična teorija neuroze*, Zagreb, 1961, str. 391.

²⁷ Usp. J. James, *Motivations for Entrance into Prostitution*, str. 190.

²⁸ Usp. J. James, *ibid.*

²⁹ M. Stein, *Lovers, Friends, Slaves*, New York, 1974, str. 22-23.

³⁰ Usp. Kopal i dr., str. 170; J. James, *Motivations for Entrance into Prostitution*, str. 185-186.

da je upravo prostitutka (mnogo više no druge proleterke) privukla toliku pozornost znanstvenika, svakako veću od opatice, odgojiteljice u vrtiću, učiteljice, profesorice, liječnice, medicinske sestre, sutkinje, državne odvjetnice, odvjetnice, ekonomistice, tajnice, istraživačice (...). Iako se i kod odabira tih, recimo "normalnih", profesionalnih opcija mogu očekivati određeni utjecaji nesvjesnih psihodinamičnih sila i raznovrsnih situacijskih (ili "vanjskih") čimbenika, o njihovim se uzrocima u pravilu nitko ne propituje. Nema naime ništa čudno u tome što se žena bavi odgojem djece, poučavanjem mladih ljudi, čišćenjem prostorija, liječenjem i njegovom bolesnika, socijalnom pomoći, tajničkim poslovima, istraživanjem prostitucije (...). Ne, sve je to posve u redu. Samo prostitucija (...) E, to pak nekako ne ide. Previše se udaljava od očekivanja koje "društvo" usađuje u glave (a i drugdje) osobama ženskoga spola koje odrastaju. Mogli bismo pretpostaviti da će s istodobnim slabljenjem tih socijalizacijskih utjecaja najvjerojatnije slabiti i zanimanje za "uzroke" ili (da upotrijebimo "ljudskiji" izraz) razloge za obavljanje prostitutkina poziva.

Politika prema prostituciji

Odgovori su na pitanje što učiniti s prostitucijom odnosno kako reagirati na tu društvenu pojavu prilično različiti. Razlike se mogu zapaziti i na razini empirijskih (društveno i povijesno kontingentnih³¹) modela društvenoga nadziranja prostitucije odnosno prostitutki.

Najdrastičniji oblik društvene kontrole jest pravno-politička zabrana, pogotovo inkriminacija prostitucije, i to u cijelosti ili u njezinim pojedinačnim segmentima (pri čemu je izuzetno rijetko da je kaznena represija usmjerena protiv muških klijenata koji su *sine qua non* postojanja prostitucije). Drastičnost postupka nadgledanja nije dakako sinonim za njegovu učinkovitost. Ona je pak uvijek dosta niska, i to iz razumljivih razloga. Prostitucija je često označena kao *victimless crime*.³²

³¹ Usp. Rich, str. 95-102; Matthews, str. 192-202; Sumner, str. 96-97; Smart, str. 57-60; Boyd i Lowman, str. 119-121; F. Heidensohn, *Women and Crime*, London, 1996, str. 27-30; M. Haft, *Hustling for Rights*, u: L. Crites (ed.), *The Female Offender*, Lexington, 1978, str. 220-223; Kobal i dr., str. 174-177; Volasko, str. 21-38.

³² Engleska sintagma *victimless crime* u biti je krajnje bizarna: zločin (ili "zli čin") bez žrtve. Kako nešto može biti "zlo-čin" (ili "zli-čin") ako nema nikakve "žrtve" odnosno, drugim riječima, ako nema nikakva "zla" (ili ničega "zloga") naime nikakve "štete" ili "ozljede"? U tom bismo slučaju imali posla s pukim *contradictio in adjecto*. I još nešto jako upada u oči. Naime, riječ *crime*. Ako s riječju "zločin" označimo prostituciju (u cijelosti ili u njezinim pojedinačnim vidovima), koju ćemo onda riječ rabiti kad bude trebalo opisati ubojstvo, počinjenu tešku tjelesnu ozljedu ili grubo silovanje? Koju bismo riječ koristili kad bismo opisivali masovna ubojstva, mučenja, paljenje kuća, uništavanje imovine, nasilje protiv etničke manjine i tako dalje? Jednostavno ne ide. Riječ "zločin" prejaka je (vrijednosno opterećena) da bismo njome nazvali prostituciju, pa čak i ako se slažemo da s prostitucijom može biti povezana određena društvena i osobna šteta (i prema tome i određene apstraktne ili konkretne žrtve).

Oznaka u biti implicira da u komercijalnoj seksualnoj transakciji nema žrtve: prostitutka naplati uslugu, njezina stranka koristi njezinu spolnu uslugu - prema tome nema oštećenih.³³ To pak znači da nema nikoga tko bi u takvu slučaju *sua sponte* stvar prijavio policiji. Usto moramo dakako uzeti u obzir i činjenicu da zagovornicima kriminalizacije prostitucije obično nije stalo do konačnog iskorjenjivanja te pojave, već samo da prostituciju (i prostitutke) pometu pod sag (da bi dakle i dalje ostala neprimjetna) i da s inkriminacijom potvrde pravilnost moralnih i političkih vrijednosti u koje vjeruju. Simbolne funkcije kaznenoga prava u tom su slučaju jače od instrumentalno pragmatičkih.

Prostituciju ponegdje pokušavaju regulirati (ili nadzirati) na taj način da joj se odredi zasebno područje (*red light areas*) ili posebne ustanove (primjerice bordeli kojima dozvolu izdaje državna uprava).³⁴ S tim u vezi neki³⁵ upozoravaju da mnoge prostitutke odbijaju posao u bordelima ili "eros-centrima" gdje imaju manju samostalnost i slabije radne uvjete: "To je pišljiva služba. U eros-centrima i saunama naletiš na tipove svih vrsta. Uopće se ne razlikuju od bordela. Nemaš nikakve mogućnosti da odbiješ klijenta. Djevojke su prisiljene raditi da bi platile prostor u kojem rade. To je gore nego u znanstvenoj fantastici. To je sredina u kojoj se sve vrti oko muškaraca, koji imaju dosta novca, i njihova užitka".³⁶ Poneki drže da je izdavanje dozvole za bavljenje prostitucijom još uvijek oblik stigmatizacije i da "država" time preuzima ulogu ("kolektivnoga") svodnika.³⁷ Čini se da je djelovanje "eros centara" (gdje su zaposlene isključivo prijavljene prostitutke s licencom) ozakonjeno baš u korist muških klijenata (i dakako poduzetnika ili organizatora takve djelatnosti). "Eros-centri" su za njih udobni, sigurni i ugodni, pogotovo u usporedbi s agencijama ("escort agencies") sumnjive reputacije, skupim noćnim klubovima, mračnim ulicama ili nepouzdanim oglasima. Procvat "eros-centara" u pojedinim zapadnoeuropskim državama pojava je dakle s više lica. Na prvi bi se pogled moglo učiniti da taj (ozakonjeni) oblik prostitucije vodi k višem društvenom statusu prostitucije (i prema tome i prostitutki). No tu postoje i drugi i posve novi problemi. Ulaganje popriličnoga kapitala ima kao posljedicu još veću komercijalizaciju prostitucije. Fizička prisila, karakteristična za bordele u devetnaestom stoljeću, ustupa mjesto ekonomskoj. S druge pak strane ozakonjenje

³³ Usp. E. Schur i H. Bedau, *Victimless Crimes*, Eglewood Cliffs, 1974, str. 8.

³⁴ Zagovornici i pristaše takva modela uređivanja prostitucije polaze od pretpostavke da je prostitucija neizbježna i funkcionalna (jer jača obitelj i jamči nužni socijalni učinak). Po njihovu je mišljenju takvo rješenje u interesu svih: prostitutki, klijenata i zajednice. Poboljšava se naime zdravstveni nadzor nad prostitutkama. Povećava se sigurnost prostitutki (one su zaštićene od policije, svodnika i opasnih klijenata). Prostitucija nestaje s ulica. Oduzeta joj je stigma koja je reperkusija kriminalizacije. Prostitucija postaje normalna ekonomska djelatnost za koju se plaća porez. Prostitutke mogu raditi u puno ugodnijem okruženju. Mogu se lakše povući iz te djelatnosti kada to naume.

³⁵ Usp. Matthews; Boyd i Lowman, str. 121.

³⁶ Navod iz Matthews, str. 194.

³⁷ K. Barry, *Female Sexual Slavery*, New York, 1981, str. 124.

prostitucije ne znači nužno smanjenje cjelokupnoga opsega te pojave (pogotovo ne neprijavljene prostitucije): “Osnutak eros-centara u Njemačkoj nije pomoglo ograničavanju prostitucije. Broj se *freelance* prostitutki povećao, dok se broj prijavljenih prostitutki smanjio. Njemačke prostitutke rade danas uglavnom kod kuće, u stambenim kućama, saunama, salonima za masažu i automobilima”.³⁸

Većina se (osobito ženskih) skupina koje se bore za priznavanje prostitucije kao legitimnog (ili bar legalnog) posla/poziva zauzima za dekriminalizaciju.³⁹ Model što ga predlažu predviđa osobito rad prostitutki u manjim (“samoupravnim”) kolektivima ili samostalno obavljanje te djelatnosti (“self-employed”). Takvi (“libertinski”) prijedlozi polaze od pretpostavke da je načelno moguće organizirati prostituciju na način koji nije ni ponižavajući (*non-degrading*) ni izrabljivački (*non-exploitive*). Ekscesi, zlorabe ili izrabljivanje uvijek su mogući pratitelji prostitucije. Ali sve te žaljenja vrijedne činjenice nisu *differentia specifica* prostitucije. Pogledajmo samo kakav je danas, u takozvanom slobodnom, demokratskom ili otvorenom društvu, društvenoekonomski položaj žena. Osvrnimo se na okolnosti u kojima radi većina zaposlenih žena. Pomislimo na njihov položaj u obitelji ili bračnoj vezi. Onaj koga brine sudbina “jadnih” žena koje se “odaju”⁴⁰ prostituciji,

³⁸ J. Boles i C. Tatro, *Legal and Extra-Legal Methods of Controlling Female Prostitution*, International Journal of Comparative and Applied Criminal Justice, 1978, br. 2, str. 76.

³⁹ Usp. Heidesohn, str. 29; Sumner, str. 97; Haft, str. 207-210.

⁴⁰ “Odavanje” prostituciji u postojećem je pravnom sustavu označeno kao prekršaj protiv javnog reda i mira (Uradni list SRS, br. 16/74). Zašto bi to trebalo biti dobro, najbolje bi dakako mogli pojasniti oni koji imaju političku moć da ukinu ovu zabranu. No pritom upada u oči nešto drugo. Naime, tekstualna formulacija zabrane (u petoj točki 10. članka *Zakona o prekršajima protiv javnog reda i mira*). Zabranjeno nije “prostituiranje” ili “bavljenje prostitucijom”, već “odavanje prostituciji”. Glagol “odavati se” uobičajeno se rabi u vrlo specifičnim sporednim tekstovima. Primjerice: netko se odaje alkoholu (ili nekoj drugoj drogi). Ta rečenica u pravilu implicira da osoba previše pije ili da je čak ovisna o alkoholu. Nikad se ne kaže (ili bar vrlo rijetko) da se netko odaje sportu, glazbi ili obavljanju nekog zanimanja. Za liječnika se ne kaže da se odaje medicini (iako cijele dane provodi u bolnici). I tako dalje. Što to znači? Zapravo prije svega dvije stvari. U skladu s prvom interpretacijom mogli bismo zaključivati da zakonodavac smatra da je prostituiranje slično alkoholizmu, narkomaniji ili drugim sličnim pojavama. Gdje je našao razloge za takvu analogiju, nije jasno. a) “Alkoholičar” je ovisan o svojoj drogi, a prostitutka nije nužno ovisna o svojoj djelatnosti. Načelno je svakako moguće da bude ovisna o svojem pozivu (u tom bi slučaju bila “radoholičarka”) kao što liječnik ili znanstvenik može biti ovisan o svojoj profesionalnoj djelatnosti. No nikome ne pada na pamet da radom progoni ovisne liječnike ili poslovne ljude. Zašto bismo progonili prostitutke koje se previše trude? b) Alkoholičar troši novac za svoju razbibrigu, a prostitutka ga zarađuje, možda i za alkohol ili zabranjenu drogu, ali to je drugi problem. c) Pretjerano uživanje alkohola je u pravilu štetno za zdravlje, a prostitucija nije (ako je prostitutka prikladno osigurana na radu). U skladu s drugom interpretacijom mogli bismo pak zaključivati da zakonodavac nije zabranio svako prostituiranje, već samo ono koje podsjeća na odavanje nečemu što je štetno. U tom bi slučaju zabrana bila još apsurdnija. Zašto bismo od svih oblika “odavanja” zabranili samo “odavanje” prostituciji”? Ako bismo već htjeli ustrajati u upotrebi sintagme “odavati se prostituciji”, njome bismo prije opisali ponašanje onih muških klijenata koji vrlo često posjećuju prostitutke. Je li zakonodavac imao na umu te osobe kad se odlučio zabraniti “odavanje prostituciji”? Koliko puta mora netko spolno općiti s prostitutkom da bismo mogli reći da se “odaje prostituciji”?

neka se ozbiljno počne baviti tom stvari. Ponajprije neka se političkim mjerama osigura da svatko, bez obzira na spol, ima efektivno pravo da si s uključivanjem u sferu produktivnoga rada osigura elementarno dobro - prije svega stan i prikladne prihode (određene ovisno o općem gospodarskom razvoju). No budimo pažljivi. To više nije (odnosno ne bi smjela biti) utopija, već je to validno pravo. Tko ne vjeruje, neka zaviri u Ustav i međunarodne dokumente o ljudskim pravima.⁴¹ U njima će bez većih poteškoća pronaći odredbe nad kojima bi se utopijski socijalisti (i klasici marksizma) najvjerojatnije rasplakali od sreće. Danas su te norme svojevrsni politički izazov svima onima kojima na srcu leži bar ideal "pravne države", ako su već ravnodušni prema marginalcima koje je bezobzirno pregazio vlak globalizirana kapitalizma.

Zagovornici dekriminalizacije⁴² polaze od teze da je prostitucija kažnjiva radnja bez žrtve ("non-victim crime"). Pravna intervencija (koja se osredotočuje ponajprije na zabranu) u tom je pogledu neopravdana. Temelji se isključivo na zastarjelom, preživjelom moralu. Jedina je žrtva zapravo prostitutka sama. Prostitutka je zapravo dvokratna žrtva: a) žrtva teškog društveno-ekonomskog položaja koji znatno ograničava njezin profesionalni odabir, b) žrtva represivnog pravnog poretka koji je gura u ilegalu (gdje se suočava s dosađivanjem policije, izrabljivačkim svodnicima i grubim klijentima). Tu se ipak nameće pitanje ne bi li priznanje i ozakonjenje (dekriminalizacija) prostitucije još ojačalo seksističku ideologiju koja žene prikazuje kao spolne objekte koje se može kupiti (i prodati) na tržištu (kao bilo kakvu drugu robu): "Očigledno je da zamisao o nezasićenim muškim spolnim potrebama podupire institucionaliziranu žensku prostituciju. No nije toliko očigledno kako sama prostitucija jača tu ideologiju. Čini se da opstojanje ženske, a ne muške, prostitucije mora bar u određenoj mjeri jačati ideju da žene nemaju nikakvih potreba za seksom da bi ga tražile na tržištu, dok ga muškarci očito vrlo jako trebaju, pa su za nj pripralni i plaćati. Slično kao silovanja, suvremeni oblici pornografije, blistava natjecanja i brojni proizvodi masovne kulture, i prostitucija

---

⁴¹ Mislimo ponajprije, ako se ograničimo na međunarodne pravne akte, na *Opću deklaraciju o ljudskim pravima* (pogotovo na 22, 23, 24, 25, 28. i 29. članak) i *Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima* (prije svega na 7. i 11. članak).

⁴² Zagovornici dekriminalizacije (svih vidova) prostitucije dolaze i iz tabora koji se sve više prepoznaje i kao "kriminologija nove desnice" (C. Tame, *Freedom, Responsibility and Justice: The Criminology of the "New Right"*, u: K. Stenson i D. Cowell, *The Politics of Crime Control*, London, 1991, str. 127-128). Takozvani libertinci (*libertarians*) zauzimaju se za dekriminalizaciju svih "zločina bez žrtve" (*victimless crimes*). Rothbard (*The Ethics of Liberty*, Atlantic Highlands, 1982, str. VI) u vezi s tim naglašava da bi riječ "zločin" (*crime*) morala obuhvaćati isključivo one protupravne radnje/postupke s kojima netko napada vlasništvo druge osobe (pri čemu "vlasništvo" ne uključuje samo materijalni imetak, već i pojedinčevo tijelo, zdravlje i život). Na slično stajalište nailazimo i kod novoliberalnih ekonomista. Oni se, za razliku od libertinaca (kojima je ponajprije do čuvanja ljudskih "prirodnih prava"), suprotstavljaju inkriminacijama "zločina bez žrtve" iz pukog računa: kaznenopravni progon se na tom području jednostavno ne isplati, jer je preskup, neučinkovit i čak kriminogen (usp. N. Morris i G. Hawkons, *The Honest Politician's Guide to Crime Control*, Chicago, 1970, str. 2).

pridonosi tome da se ženu pojmi kao objekt, a muškarca kao subjekt, s čime zapravo perpetuira vladajuću ideologiju”.⁴³

Zaključak

Prostitucija jest i još će neko vrijeme najvjerojatnije biti izrazito proturječan fenomen. Ne treba očekivati da će se u bližoj budućnosti (ili čak bilo kada?) postići konsenzus kako da je se uredi u optimalnom obliku. Nadati se da bi je se moglo iskorijeniti bilo bi poprilično utopijski (a jamačno i ne odveć prihvatljivo).

Nezakoniti (kriminalni) status prostitucije (u vezi s religioznim i moralističkim, puritanskim, klevetanjem) ostavio je uočljive tragove na razini (simbolnih) kulturnih reprezentacija. Riječ “kurva” u pravilu se koristi kao uvreda (zanimljivo je da se u kavanskom političkom govoru ta razvikana kletva pripisuje prije svega “politici”, apstraktnoj imenici ženskoga roda, a ne primjerice muškima koji “suvereno” dominiraju na političkoj sceni). Imaginarni konstrukt što ga nazivamo ili izjednačujemo s tom oznakom još uvijek progoni takozvane dolične žene. I to ponajprije u obliku straha da ne bi izgledale ili bile označene kao “kurve”: ako govore previše nedostojno (*sexy* ili *dirty talking*), ako hodaju ili se odijevaju izazovno, ako su odveć samonicijativne u svojim spolnim praksama, ako imaju “previše” spolnih partnera, ako se upuštaju u spolne avanture ili se bave spolnošću iz odviše neromantičnih pobuda (na primjer isključivo zbog zadovoljenja spolne požude, iz radoznalosti ili u zamjenu za stanovitu protuuslugu), izvan društveno priznatih institucija (monogamne heteroseksualne ljubavne veze, bračne veze ili njezina izvanbračnog ekvivalenta) ili onstran tradicionalnog modela uzorne ženske uloge. To je dakako žalosno, ali u današnje vrijeme ipak, sve manje samo po sebi razumljivo.

Usto ne smijemo previdjeti činjenicu da pritišćuće i potiskujuće reperkusije dvojnoga (normativnoga) “standarda” na području seksualnosti, tradicionalnog spolnog morala, razvrstavanja žena na “kurve” i “nekurve” te drugih sličnih anakronizama ipak polako gube (bar u razvijenim zapadnih zemljama) svoju specifičnu težinu. Gotovo posvuda se piše i govori o usponu “novih” žena, žena koje više ne pristaju na tradicionalna ograničenja, hipokriziju i stroga pravila (seksualnih) međusobnih igara. Borba žena za spolnu emancipaciju i demokratizaciju zasebnog/intimnog života utječe i na prostituciju. I to na više razina. S jedne strane veća spolna jednakost (odnosno uopće autonomija) žena nužno vodi u krizu svih tradicionalnih društvenih institucija (bračne veze, monogamije i temeljne obitelji) koji impliciraju popriličnu (svakako preveliku) mjeru represije nad (jednostavnim ili slobodnim) izražavanjem spolnog identiteta.

⁴³ M. McIntosh, *Who Needs Prostitutes? The Ideology of Male Sexual Needs*, u: C. Smart i B. Smart (ed.), *Women, Sexuality and Social Control*, London, 1978, str. 63-64.

Ta je "kriza" svakako dobrodošla, jer raspad institucija koje se temelje na potiskivanju seksualnosti (i samim tim životne energije) ili na podređenom položaju žena i djece svakako ne bi trebalo žaliti. S druge pak strane širenjem se spolne slobode (odnosno urušavanjem institucionalnih kontrola spolnoga ponašanja) smanjuje potražnja za komercijalnim seksom. Spolno općenje koje se temelji isključivo na uzajamnoj želji, privlačnosti, uživanju ili prijateljstvu najgori je, jamačno smrtni neprijatelj prostitucije.⁴⁴ Istodobno se s jačanjem ekonomskih, političkih, seksualnih i drugih oblika jednakosti među spolovima - uz "nove" žene - pojavljuju i "nove" prostitutke: samosvjesnije, odlučnije (u zagovaranju svojih prava), obrazovanije i osvještenije prostitutke kojima je dosta stigmatizacije i društvene getoizacije.

Prostituciju - zapravo svekoliku komercijalizaciju, objektifikaciju ili komodifikaciju seksualnosti - možemo svakako posve mirno označiti kao nemoralno činjenje. Ali s jednom zadržkom. Moramo priznati da je svekolika komercijalizacija, objektifikacija ili materijaliziranje čovjeka odnosno ljudske djelatnosti nemoralni čin, zapravo prostituiranje u najširem smislu.⁴⁵ To drugim riječima znači da bismo svaki heteronomni rad mogli označiti kao nemoralan.⁴⁶ No bez hetonomnog rada ni društvo ni njegovi pojedinačni udovi ne bi mogli preživjeti. Heteronomni je rad, nažalost, neuklonjiv, nemoguće ga je ukinuti. No zbog toga ga ne treba kovati u zvijezde. Upravo suprotno. Vjerojatno bi bilo prikladnije nastojati da ga se svede na minimum⁴⁷ i ravnopravno podijeli među sve radno sposobne članove društva (umjesto što smo svjedoci apsurdna, čak groteskna stanja u kojem su jedni preopterećeni do krajnjih tjelesnih i psihičkih granica, drugi se hrvaju s

⁴⁴ Usp. Davis, str. 287.

⁴⁵ "Rad se sprda sa slobodom (...). Radnik je honorarni rob. Gospodar mu zapovijeda kad se mora pojaviti, kada otići i što mora u međuvremenu raditi. Nalaže mu koliko posla mora obaviti i u kojem vremenu. Kontrolu može primijeniti do ponižavajućih krajnosti; ako mu se učini potrebnim, može odrediti odjeću koju morate nositi, i koliko puta možete otići na zahod (...). Ponižavajući sustav gospodarenja/upravljanja, što sam ga opisao, vlada desetljećima nad polovicom vremena većine žena i velike većine muškaraca tijekom velikog dijela njihova života. U pojedinim primjerima doduše nije previše privlačno ako naš sustav nazovemo demokracija ili kapitalizam - ili još bolje - industrijalizam, a njegovo su pravo ime tvornički fašizam i uredska oligarhija. Tko veli da su ti ljudi 'slobodni', taj laže ili je lud. Ti si to što radiš. Ako obavljaš dosadne, glupe i monotone poslove, najvjerojatnije ćeš i sam postati dosadan, glup i monoton" (Black, str. 138-139).

⁴⁶ "Čudna je ludost opsjela radničke klase naroda, gdje vlada kapitalistička civilizacija. Ta ludost uzrokuje osobnu i društvenu bijedu koja dva stoljeća muči potišteno čovječanstvo. Ta ludost ljubav je prema radu, smrtonosna strast prema radu koja iscrpljuje životne snage pojedinca i njegova potomstva. Svećenici, ekonomisti i moralisti posvetili su rad, umjesto da se odupru toj duševnoj zabludi" (Lafargue, *Pravica do lenobe/Pravo na lijenost*, u: T. Kuzmanić i dr., *Boj proti delu*, Ljubljana, 1985, str. 50).

⁴⁷ "Onima koji vele da je raditi nužnost odgovaramo da je količina akumulirane znanosti tolika da bi se rad, umjesto da ga se deklarira kao 'temelj ljudskoga opstanka', odmah mogao svesti na isključivo marginalnu činjenicu ljudskoga života" (Comitato operaio di Porto Marghera, u: *Boj proti delu*, str. 392).

problemima nezaposlenosti, treći troše vrijeme na društvene nekorisne poslove, a četvrti su, nedvojbeno privilegirani, plaćeni za nešto što bi inače obavljali i bez novčane naknade). Na taj bi se način oslobodile iznimne količine slobodnoga vremena, energije i zdravlja, znači (za svakoga od nas) krajnje rijetka "dobra" koja su neizostavno potrebna za svako samoodređeno djelovanje. Govorimo li o utopiji? Možda uistinu govorimo, iako o čudesnoj, i s obzirom na postojeće gospodarske, tehnološke i ljudske potencijale, posve ostvarljivoj utopiji.⁴⁸ No u istom bismo dahu morali priznati da će sve do njezina ostvarenja posvemašnje⁴⁹ prostituiranje suvremenih proleterki i proletera ostati politički problem *par excellence*.

Proganjanje prostitutki i prostitucije (u najužem - naime seksualnom - smislu) jalov je čak i kontraproduktivan posao. Društvena bi se regulacija prostitucije morala odreći prijetnji s kaznenopravnim sankcijama. Takva je politika u suvremenim prilikama čisti anakronizam. Koga ili što štitimo zabranom prostitucije? Muške klijente? Ali prostitucije bez njih ne bi ni bilo. Muškarce koji ne posjećuju prostitutke? Besmisleno. Prostitutke same? Takvo bi dokidanje prostitucije (sankcijama) bilo besmisleno čak u slučaju da je posao u krevetu doista opasniji ili štetniji (ili nemoralniji) od rada na tekućoj vrpci, za šankom, štednjakom, iza uredskog prozora ili gdje drugdje. Problematično je jedino prisiljavanje na prostituciju. No nimalo više od prisiljavanja na rad u rudniku, kuhinji ili bilogdje drugdje.

Summary

PROSTITUTION (Unfavoured Topic, Criminal Act, Permanent Case)

The Article underlines the difficulties in defining "prostitution", approaching critically particular logical & semantic elements as origin of the "prostitution" term and discussing about most frequent attitudes towards prostitution & prostitutes.

Examining the motivation issue of the prostitution, the Article covers economic, psychological & environmental circumstances of the problem concerned, as well as the standards of relating social control emphasizing in particular the concept of decriminalization.

Concluding segments cover symbolic/imaginary repercussions of the prevalent conception of the prostitution and the prostitutes, introducing a conceptual pattern and an estimate for their comprehension.

⁴⁸ Usp. D. Méda, *Le travail: Une Valeur en voie de disparation*, Paris, 1985, str. 302-310; A. Gorz, *Capitalism, Socialism, Ecology*, London, 1994, str. 102-117.

⁴⁹ U svojoj je analizi klasne strukture u razvijenom kapitalističkom društvu Braverman (*Labour and Monopoly Capital*, New York, 1974, str. 110) pokazao da se u današnje doba skoro sva aktivna populacija preobrazila u službenike kapitala.

Annotating the empiric facts & particulars, the Article presents the characteristics of the prostitution in Slovene and Croatian society.

Key words: *prostitution, motives, reasons & causes of prostitution, means of social control.*

Zusammenfassung

PROSTITUTION

(Unerwünschtes Thema, strafbare Handlung und ständige Erscheinung)

Im Text werden die Schwierigkeiten bei der Bestimmung der Prostitution angeführt. Einzelne logisch-begriffliche Ursprünge des Begriffs „Prostitution“ werden kritisch betrachtet. Die häufigsten Werturteile über Prostitution und Prostituierte werden aufgezeigt und kommentiert. Besondere Aufmerksamkeit werden den Grundmotiven zur Prostitution geschenkt. Damit verbunden werden die ökonomischen, psychologischen und situationsbedingten Faktoren der Prostitution analysiert. Die möglichen Formen einer gesellschaftlichen Kontrolle der Prostitution werden beschrieben, wobei jedoch Überlegungen zu ihrer Entkriminalisierung betont werden. Im Schlußteil werden einige symbolisch-imaginäre Aspekte vorherrschender Anschauungen über Prostitution und Prostituierte erklärt. Es wird ein begrifflicher und wertender Rahmen für das Verständnis der erwähnten Erscheinungen und ihrer Protagonisten vorgeschlagen. Im Text werden empirische Daten angeführt und kommentiert, aus denen - zumindest grob - Merkmale der Prostitution in der slowenischen und kroatischen Gesellschaft deutlich werden.

Schlüsselwörter: *Prostitution, Motive, Gründe und Ursachen des Prostituiierens, Formen der gesellschaftlichen Kontrolle der Prostitution.*